

The following text is taken from Kavyamala (Calcutta, 1887), vol III. 111-152.

śṛṅgāra-tilakah

(1)

prathamah̄ paricchedah̄

śṛṅgārī girijānane sakaruṇo ratyāṁ pravīrah̄ smare
bībhats'o'sthibhir utphaṇī ca bhaya-kṛṇ mūrtyādbhutas tuṅgayā |
raudro dakṣa-vimardane ca hasakṛṇ nagnah̄ praśāntaś cirād
itthāṁ sarva-rasāśrayah̄ paśupatir bhūyāt satāṁ bhūtaye ||1||

ākhyāta-nāma-racanā-caturasra-sandhi-
sad-vāg-alāṅkṛti-guṇam Sarasam suvṛttam |
āseduṣṭam api divam kavi-puṅgavānāṁ
tiṣṭhaty akhaṇḍam iha kāvya-mayāṁ śarīram ||2||

kāvye śubhe'pi racite khalu no khalebhyah̄
kaścid guṇo bhavati yadyapi sampratīha |
kr̄pām tathāpi sujanārtham idam yataḥ kim
yukābhayena paridhāna-vimokṣaṇam syāt ||3||

sānanda-pramadā-kaṭākṣa-viśikhair yeṣāṁ na bhinnam mano
yaiḥ samsāra-samudra-pāta-vidhur eṣv anyeṣu potayitam |
yair niḥsima-sarasvatī-vilasitam dvitrail̄ padaiḥ saṁhṛtam
teṣām apy upari sphuranti matayah̄ kasyāpi puṇyātmanah̄ ||4||

prāyo nātyām prati proktā bharatādyai rasa-sthitih̄ |
yathāmati mayāpy eṣā kāvyaṁ prati nigadyate ||5||

yāminīvendunā muktā nārīva ramaṇam vinā |
lakṣmīr iva ṣte tyāgān no vāṇī bhāti nīrasā ||6||

satyām santi gṛhe gṛhe sukavayo yeṣāṁ vacaś cāturi
sve harmye kula-kanyakeva labhate jātair guṇair gauravam |
duṣprāpah̄ sa tu ko'pi kovida-patir yad vāg-rasa-grāhiṇām
puṇya-strīva kalākalāpa-kuśalā cetāmsi hartum kṣamā ||7||

tasmād yatnena kartavyām kāvyaṁ rasa-nirantaram |
anyathā sāstra-vid goṣṭhyām tat syād udvega-dāyakam ||8||
śṛṅgāra-hāsyā-karuṇā raudra-vīra-bhayānakāḥ |
bībhatsādbhuta-sāntaś ca nava kāvye rasāḥ smṛtāḥ ||9||
ratir hāsaś ca śokaś ca krodhotsāhau bhayaṁ tathā |

jugupsāvismaya-śamāḥ sthāyi-bhāvāḥ prakīrtitāḥ ||10||
 nirvedo'tha tathā glāniḥ śaṅkāsūyā madah śramah |
 ālasyam caiva dainyam ca cintā moho dhṛtiḥ smṛtiḥ ||11||
 vrīḍā capalatā harṣa āvego jaḍatā tathā |
 garvo viṣāda autsukyam̄ nigrāpasmāra eva ca ||12||
 suptam̄ prabodho'marṣaś cāpy avahitthā tathogrataḥ |
 matir vyādhis tathonmādas tathā maraṇam eva ca ||13||
 trāsaś caiva vitarkaś ca vijñeyā vyabhicāriṇah |
 trayastrimśad ime bhāvāḥ prayānti ca rasa-sthitim ||14||
 stambhaḥ svedo'tha romāñcaḥ svara-bhaṅgo'tha vepathuh |
 vaivarṇyam aśru pralaya ity aṣṭau sāttvikāḥ smṛtāḥ ||15||
 bhāvā evātisampannāḥ prayānti rasatām amī |
 yathā dravyāṇi bhinnāni madhurādi-rasātmanām ||16||
 sambhavanti yathā vṛkṣe puṣpa-patra-phalādayah |
 tadvad rase'pi rucirā viśeṣā bhāva-rūpiṇah ||17||
 prāyo naikarasam̄ kāvyam̄ kiñcid atropalabhyate |
 bāhulyena bhaved yas tu sa tad-vṛttyā nigadyate ||18||
 kaiśiky-ārabhaṭī caiva sātvatī bhāratī tathā |
 catasro vṛttayo jñeyā rasāvasthāna-sūcakāḥ ||19||
 dharmād artho'rthataḥ kāmaḥ kāmāt sukha-phalodayah |
 sādhiyān eṣa tat-siddhyai śringāro nāyako rasaḥ ||20||
 ceṣṭā bhavati pum-nāryor yā raty-utthātiriktayoh |
 samyogo vipralambhaś ca śringāro dvividho mataḥ ||21||
 samyuktyoś ca samyogo vipralambho viyuktayoh |
 pracchannaś ca prakāśaś ca punar eṣa dvividhā yathā ||22||

madana-kuñjara-kumbha-taṭopame
 stana-yuge paritah sphuritāṅgulim |
 sakaraja-kṣata-vāmam̄ api priyā
 dayita-pāṇim amanyata dakṣiṇam ||22a||

santaptaḥ smra-saṁniveśa-vivaśaiḥ śvāsair muhuḥ pañcamo-
 dgārāvartibhir āpatadbhir abhitah siktaś ca netrāmbubhiḥ |
 etasyāḥ priya-viprayoga-vidhuras tyaktvādharo rāgitāṁ
 sampraty uddhata-vahni-vāri-visamaṁ manye vrataṁ sevate ||22b||

kānte vicitra-surata-krama-baddha-rāge
 saṅketake'pi mṛga-śāvaka-locaṇāyāḥ |
 tat-kūjitam̄ kim api yena tadiya-talpaṁ
 nālpaiḥ parītam̄ anuśabditalāvakaughaiḥ ||22c|| (Skm 1116)

kiñcid vakrita-kaṇṭha-kandala-dalat-pīna-stanāvartana-
 vyāyam̄ cita-kañcukam̄ mṛga-dṛśas tasyās tad-ālokitam̄ |
 vācas tāś ca vidagdha-bhāva-caturāḥ sphārībhavan manmathā
 haṁho mānasa kiṁ smarasy abhimatāḥ siddhyanti puṇyaiḥ kriyāḥ ||22d||

tyāgī kulinah kuśalo rateṣu
kalpaḥ kalāvit taruṇo dhanādhyah |
bhavyah kṣamāvān subhago’bhimānī
strīnām abhiṣṭas tv iha nāyakah syāt ||23||
tasyānukūla-dakṣiṇa-śaṭha-dhṛṣṭā ittham atra catvārah |
bhedāḥ kriyayocante tad-udāhṛtayaś ramaṇīyāḥ ||24||
atiraktatayā nāryā sadā tyakta-parāṅganah |
sītāyām rāmavat so’yam anukūlah smṛto yathā ||25||

asmākam sakhi vāsasī na rucire graiveyakam nojjvalam
no vaktrā gatir uddhatam na hasitam naivāsti kaścin madah |
kim tv anye’pi janā vadanti subhago’py asyāḥ priyo nānyato
dr̥ṣṭim niḥkṣipatīti viśvam iyatā manyāmahe duḥkhitam ||25a||

yo gauravam bhayam prema sad-bhāvam pūrva-yoṣiti |
na muñcaty anya-citto’pi jñeyo’sau dakṣiṇo yathā ||26||

saivāsyā praṇatis tad eva vacanam tā eva keli-kriyā-
bhītiḥ saiva tad eva narma-madhuram pūrvānurāgocitam |
kāntasyāpriya-kāriṇīti bhavatī tam vakti doṣabilam
kim syād ittham aharniśam sakhi mano dolāyate cintayā ||26a||

priyam vakti puro’nyatra vipriyam kurute bhṛśam |
jñātāparādha-ceṣṭāś ca kuṭilo’sau śaṭho yathā ||27||

sahaja-tarale āvām tāvad-bahu-śruti-śālinau
punar iha yuvām satyam śiṣṭam tad atra kṛtāgasi |
praṇayini punar yuktam rantum na veti batāvayo-
rdhruvam upagate karṇau praṣṭum kuraṅga-dṛśau dṛśau ||27a||

api ca—
kopāt kiñcid upānato’pi rabhasād ākṛṣya keśev alam
nītvā mohana-mandiram dayitayā hāreṇa bahvā dṛḍham |
bhūyo yāyasi tad-grhān iti muhuḥ kanṭhāruddhākṣaram
jalpantyā śravaṇotpalena sukṛtī kaścid rahas tādyate ||27b|| (Amaru 9, Daś 2.19)

niḥśaṅkah kṛta-doṣo’pi vilakṣas tarjito’pi no |
mithyā-vāg-dṛṣṭa-doṣo’pi dhṛṣṭo’sau kathito yathā ||28||

jalpantyāḥ paruṣam ruṣā mama balāc cumbaty asāv ānanam
mr̥d-gātyāśu karam kareṇa bahuṣah santādyamāno’pi san |
ālinām purato dadhāti śirasā pāda-prahārāṁś tato
no jāne sakhi sāmpratam praṇayien kupyāmi tasmai katham ||28a|| (Skm 888)

api ca—

dhik tvām dhūrta gata-trapa pranayinī saiva tvayārādhyatāṁ
yasyāḥ pāda-talāhatim tava hṛdi vyākhyāty asau yāvakah |
ity ukto’pi na nāma muñcati yadā pādāv ayam durjano
mithyāvāda-vicakṣaṇah kim aparam kuryām vayasye tadā ||28b||

gūḍha-mantrah śucir vāgmī bhakto narma-vicakṣaṇah |
syān narma-sacivas tasya kupitas-strī-prasādakah ||29||
piṭha-mardo viṭāś ceti vidūṣaka iti tridhā |
sa bhavet prathamas tatra nāyikā-nāyakānugah ||30||
ekavidyo viṭah proktah krīḍā-prāyo vidūṣakah |
sva-vapur-veṣa-bhāṣābhīr hāsyakārī ca narmavit ||31||
eṣām prabandha-viṣayo vyavahārah prāyaśo bhavet pracurah |
pratyekam udāhṛtas tathāpi kāscin nigadyante ||32||

vimūñcāmūm mānam saphalaya vacah sādhu suhṛdām
mudhā santāpena glapayasi kim aṅgam smara-bhuvā |
priyam pāda-prānta-pranatam adhunā mānaya bhrśam
na mugdhe pretyetum prabhavati gatah kāla-hariṇah ||32a||

pranayini bhṛśam tasmin mānam manasvini mā kṛthah
kim aparam ito yuktāyuktair vinā hy amunā tava |
ayam api bhavet sampraty api kṣayānala-saṁnibhah
sarasa-visinī-kanda-ccheda-cchavir mṛga-lāñchanah ||32b||

dūrāt kandalitair hṛdi pravitataih kanṭhe luṭhadbhīr haṭhād
vaktre saṅkaṭa-nāsikā-taralitair niryadbhīr atyūṣmabhiḥ |
nihśvāsaiḥ pṛthu-manmathottha-davathur vyaktam tavāvedito
mthyālambita-sauṣṭhavena kim ataḥ kopena kāntam prati ||32c||

svakīyā parakīyā ca sāmānya-vanitā tathā |
kalākalāpa-kuśalās tisras tasyeha nāyikāḥ ||33||
paurācāraratā sādhvī kṣamārjava-vibhūṣitā |
mugdhā madhyā pragalbhā ca svakīyā trividhā matā ||34||
mugdhā nava-vadhūs tatra nava-yauvana-bhūṣitā |
navānāṅga-rahasyāpi lajjā-prāya-ratir yathā ||35||

gataṁ karṇābhyarne prasarati tathāpy akṣi-yugalam
kucau kumbhārambhau tad api cibukottambhana-ruci |
nitamba-prāg-bhāro gurur api gurutvam mṛgayate
kathamcin no ṛptis taruṇimani manye mṛga-dṛśah ||35a||

yathā romāñco’yam stana-bhuvi lasat-sveda-kaṇiko
yathā dṛṣṭis tiryak patati sahasā saṅkucati ca |
tathā śaṅke’muṣyāḥ pranayini darāsvādita-rasam

na madhyastham cetaḥ praguṇa-ramanīyam na ca dṛḍham ||35b||

virama nātha vimuñca mamāñcalam
śamaya dīpam iyam̄ samayā sakhi |
iti navoḍha-vadhū-vacasā yuvā
mudam agād adhikām suaratād api ||35c|| (Skm 501)

sa-kampā cumbane vaktram̄ haraty eṣopagūhitā |
parāvṛtya ciram̄ talpa āste rantum̄ ca vāñchati ||36||

apaharati yadāsyam̄ cumbane śliṣyamāṇā
valati ca śayanīye kampate ca prakāmam |
vadati ca yad alakṣyam̄ kiñcid uktāpi bhūyo
ramayati sutarām̄ tac-cittam antar navoḍhā ||36a||

mugdhām āvarjayaty eṣā mṛḍūpāyena sāntvayan |
nātibhītikarair bhāvaair nibandhair bāla-bhīṣakaiḥ ||37||

sarati saras-tīrād eṣā bhramad-bhramarāvalī
sumukhi vimukhī padme manye tavāsyapipāsayā |
iti nigadite kiñcid bhītyā vivartita-kandharā
vadana-kamale bhartrā bālā ciram̄ paricumbitā ||37a||

anyām niṣevamāṇe'pi yadi kupayati sā priye |
rodity asyāgrataḥ svalpam anunītā ca tuṣyati ||38||

manyau kṛte prathamam eva vikāram anyam̄
no jānatī nava-vadhū rudatī param̄ sā |
dhūrtena locana-jalam̄ parimṛjya gāḍham̄
saṁcumbya cādhara-dale gamitā prasādam ||38a||

ārūḍha-yauvanā madhyā prādubhūta-manobhavā |
pragalbha-vacanā kiñcid vicitra-suratā yathā ||39||

tarat-tāraṁ cakṣuh kṣapayati munīnām̄ api dṛśah̄
kuca-dvandvākrāntam̄ hrdayam ahṛdaḥ kānna kurute |
gatir mandibhūtā harati gamanām̄ manmathavatā-
maho tanvās tulyam̄ taruṇimani sarvam̄ vijayate ||39a||

dṛṣṭih̄ snihyati nirbharam̄ priyatame vaidagdhyā-bhājo girah̄
pāṇih̄ kuntala-mālikā-viracane tyaktānya-kārya-grahaḥ |
vakṣah̄ saṁvriyate punah̄ punar idam̄ bhārālasam̄ gamyate
jātā subhru manoramā tava daśā kasmād akasmād iyam̄ ||39b|| (Skm 502)

subhaga kuravakas tvam̄ no kim ḥaliṅganoktiḥ

kim u mukhamadirecchuḥ kesaro no hr̥disthaḥ |
tvayi niyatam aśoke yujyate pādaghātaḥ
priyam iti parihāśāt peśalam kācid ūce ||39c||

kānte tathā katham api prathitam mrgākṣyā
cāturyam uddhata-manobhavayā rateṣu |
tat-kūjītāny anuvadadbhir aneka-vāraṁ
śisyāyitam gr̥ha-kapota-śatair yathāsyāḥ ||39d||

gāḍham vyāpriyate kāntam pibatīva ratāv iyam |
viśatīva tad-aṅgeṣu muhyatīva sukhe yathā ||40||

kṛtvāneka-vidhām rasena surate keliṁ kathañcic cirā-
tpṛaptāntaḥ sukha-militākṣi-yugalā svidyat kapola-sthalī |
supteyam kila sundarīti subhagah svairan tathaivāsvaja-
dgāḍhānaṅga-vimarda-niḥsaha-vapur-nidrām sahaivāgataḥ ||40a||

sā dhīrā vakti vakrokyā priyam kopāt kṛtāgasam |
madhyā rodity upālambhair adhīrā paruṣam yathā ||41||

upetya tāṁ dṛḍha-parirambha-lālasa-
ścirād abhūḥ pramupita-cāru-candanaḥ |
dhṛtāñjanah sapadi tad-akṣi-cumbanā-
dihaiwa te priya vidiṭā kṛtārthatā ||41a||

yatrārkāyitam indunā sarasijair aṅgāra-puñjāyitam
kruddhāyām mayi nātha te kadalikākāṇḍair alātāyitam |
kālo’nyaḥ khalu ko’pi so’mr̥tamayo jāto viśātmādhunā
dhik tvāṁ dhūrta viniryad-aśrur abalā mohāṁ rudantī gatā ||41b||

sārdham manoratha-śatais tava dhūrta kāntā
saiva sthitā manasi kr̥trima-bhāva-ramyā |
asmākam asti na hi kaścid ihāvakāśas
tasmāt kṛtam caraṇa-pāta-vidambanābhīḥ ||41c|| (Skm 587, Pv 218)

labdhāyatih pragalbhā syāt samasta-rati-kovidā |
ākrānta-nāyikā bāḍham virājad-vibhramā yathā ||42||

seyam paraṅginī mṛṇāla-latikām ādāya yasyāḥ priyo
hāram me kurute payodhara-taṭe pratyagra-tārā-rucam |
bandhūkam ca tad etad āli vidalad yat tena sīmantitam
sarvāśā-vijigīṣu-puspa-dhanuṣo bāṇa-śriyam dhāsyati ||42a||

yatra sveda-lavair alam vlulitair vyālupyate candanam

svacchandair maṇitaiś ca yatra raṇitam nihnūyate nūpuram |
yatrāyānty acireṇa sarva-viṣayāḥ kāmaṁ tad-ekāgratām
sakhyas tat-suratam bhaṇāmi rataye śeṣā tu loka-sthitih ||42b||

svāmin bhaṅgurayālakam sa-tilakam bhālam vilāsin kuru
prāneśa truṭitam payodhara-taṭe hāraṁ punar yojaya |
ity uktvā suratāvasāna-sukhitā sampūrṇa-cadnrānanā
sprṣṭā tena tatheti jāta-pulakā prāptā punar mohanam ||42c|| (Skm 662)

madhura-vacanaiḥ sa-bhrū-bhaṅgaiḥ kṛtāṅguli-tarjanai-
ralasa-valitair aṅga-nyāsair mahotsava-bandhubhiḥ |
asakṛd asakṛt sphāra-sphārair apāṅga-vilokitai-
stribhuvana-jaye sā pañceṣoh karoti sahāyatām ||42d|| (Skm 509)

nirākulā ratāv eṣā dravatīva priyāṅgake |
ko’yam kāsmi ratam kiṁ vā na vetti ca rasād yathā ||43||

dhanyās tāḥ sakhi yoṣitah priyatame sarvāṅga-lagne’pi yāḥ
prāgalbhyaṁ prathayanti mohana-vidhāv ālambya dhairyam mahat |
asmākam tu tadiya-pāṇi-kamale’py unmocayaty amśukam
ko’yarī kā vayam atra kiṁ nu suratam naiva smṛtir jāyate ||43a||

kṛta-doṣe’pi sādhīrā tasmin nādriyate ruṣā |
ākāra-samvṛtim cāpi kṛtvodāste ratau yathā ||44||

yad vācaḥ pracuropacāra-caturā yat sādaraṁ dūrataḥ
pratyutthānam idam svahasta-nihitam yad-bhinnam apy āsanam |
utpaśyāmi yad evam eva ca muhur dṛṣṭīm sakhī-saṁmukhīm
tac chaṅke tava pañkajākṣi balavān ko’py aprasādo mayi ||44a||

yat pāṇir na nivārito nivasana-granthim saumudgranthaya-
nbhrū-bhedo na kṛto manāg api muhur yat-khaṇḍyamāne’dhare |
yan niḥśaṅkam ivārpitam vapur aho patyuḥ samāliṅgane
māninyā kathito’nukūla-vidhinā tenaiva manyur mahān ||44b||

madhyā pratibhinatty enam solluṇṭham sādhu-bhāṣitaiḥ |
adhīrā puruṣair hanti santarjya dayitam yathā ||45||

kṛtam mithyā-jalpair virama viditam kāmuka cirāt
priyām tām evoccair abhisara yadiyair nakha-padaih |
vilāsaiś ca prāptam tava hṛdi padam raga-bahulair
mayā kiṁ te kṛtyam dhruvam akuṭilācāra-parayā ||45a||

sā bāḍham bhavatekṣitēti niviḍam samyamya bāhvoh srajā
bhūyo drakṣyasi tām śaṭheti dayitam samtarjya samtarjya ca |

ālīnāṁ pura eva nihnuti-parah kopād raṇan-nūpuram
māninyā caraṇa-prahāra-vidhinā preyān aśokikṛtaḥ ||45b||

ekākārā matā mugdhā punarbhūś ca yato'nayoh |
atisūkṣmatayā bhedaḥ kavibhir na pradarśitaḥ ||46||
madhyā punaḥ pragalbhā ca dvidhā sā paribhidhyate |
ekā jyeṣṭhā kaniṣṭhānyā nāyaka-praṇayam prati ||47||
uparodhāt tathā snehāt sānurāgo'pi nāyakah |
ceṣṭate tāṁ prati prāyah kalāsu kuśalo yathā ||48||

tvad-akṣinī kuvalaya-buddhir atyalī¹
ruṇadhmy aham tad iti nimīya locane |
tato bhṛśam pulakita-gaṇḍa-maṇḍalām
yuvā parām nibhṛtam acumbad aṅganām ||48a||

sampattau ca vipattau ca maraṇ'pi na muñcati |
yā svīyā tāṁ prati prema jāyate puṇya-kāriṇah ||49||
anyadiyā dvidhā proktā kanyodhā ceti te priye
darśanāc chravaṇād vāpi kāmārte bhavato yathā ||50||

kim api lalitaiḥ snigdhaiḥ kiñcit kim apy atikuñcitaḥ
kim api valitaiḥ kandarpeṣūn hasadbhir ivedaṣaṇaiḥ |
abhimata-mukham vīkṣām cakre navāṅganayā tathā
lalita-kuśalo'py āliloko yathātivisismaye ||50a||

niśamayya bahir manoharam svaram aikṣiṣṭa tathāparā yā |
tila-mātrakam apy abhūn nahi śraveṇendīvara-locanānantaram ||50b||

kasyāścit subhaga iti śrutas ciraṁ yas tam
drṣṭvādhigata-rater nirmilitākṣyāḥ |
nispanḍam vapur avalokya sauvidallāḥ
sanṭepur vidhuradhiyo niśānta-vadhvāḥ ||50c||

kārṣya-jāgara-tāpānyah karoti śruto'py alam |
tam eva durlabham kāntam cetaḥ kasmād didṛksase ||50d||

sākṣāc citre tathā svapne tasya syād darśanam tridhā |
deṣe kāle ca bhaṅgyā ca śravaṇam cāsyā tad yathā ||51||

satyam santi gṛhe gṛhe priyatamā yeṣām bhujāliṅgana-
vyāpārocchalaṁ-accha-mohana-jalā jāyanta eṇīdṛṣṭaḥ |
preyān ko'py aparo'yam atra sukṛtī drṣṭe'pi yasmin vapuh
svedojjṛmbhaṇa-kampa-sādhvasa-mukhaiḥ prāpnoti kāñcid drṣṭām ||51a||

citraṁ citra-gato'py esa mamāli madanopamaḥ |

samunmūlya balāl lajjām utkaṇṭhayati mānasam ||51b|| (Skm 944)

mugdhā svapna-samāgate priyatame tat-pāṇi-saṁsparśanā-
dromāñcārcitayā śarīra-latayā saṁsūcyā kopāt kila |
mā māṁ vallabha saṁspr̄seti sahasā śūnyam vadantī muhuḥ
sakhyā no hasitā sacintam asakṛt saṁsocitā pratyuta ||51c||

sphāra-sphurat-pradīpam saudham madhu sotpalam kalaṁ gītam |
priya-sakhi sakalam idam tava saphalam khalu yadi bhavet so'tra ||51d||

vikasati kaairava-nikare sarati ca sarasī-samīraṇo sutanu |
cambaty ambaram indau tava tena vinā ratih kīdrk ||51e||

ajananir astu dṛśos tava kucayor abhava-niralam bhavatu |
yadi dṛṣyate na sa yuvā nirbharam āliṅgyate no vā ||51f||

draṣṭum vaktum ca no kanyā raktā śaknoty amum sphuṭam |
paśyantam abhijalpantam vivikte'pi hriyā yathā ||52||

kāmam na paśyati didṛksata eva bhūmnā
noktāpi jalpati vivakṣati cādareṇa |
lajjā-smara-vyatikareṇa mano'dhināthe
bālā rasāntaram idam lalitam bibharti ||52a||

vijñāta-nāyikā-cittā sakhi vadati nāyakam |
nāyako vā sakhiṁ tasyāḥ premābhivyaktaye yathā ||53||

kaṇṭakita-tanu-śarīrā lajjā-mukulāyamāna-nayaneyam |
tava kumudinīva vāñchati nr̄-candra bālā kara-spṛśam ||53a||

santāpayanti śiśirāṁśu-ruco yad ete
saṁmohayanti ca vinidra-saroja-vātāḥ |
yat khidyate tanur iyam ca tad eṣa doṣāḥ
sakhyās tavaiva sutanu pracura-trapāyāḥ ||53b||

apaśyantam ca sā kāntam sphāritākṣī nirikṣyate |
dūrād ālokayaty eva sakhiṁ svajani nirbharam ||54||
nirnimittam hasantī ca sakhiṁ vadati kiṁcana |
savyājāṁ sundaram kiñcid gātram āviṣkaroti ca ||55||
sakhyādi sthāpitāṁ mālāṁ kāñcyādi racayet punaḥ |
ceṣṭāṁ ca kurute ramyāṁ aṅga-bhaṅgaiḥ śubhair yathā ||56||

abhimukha-gate yasminn eva priye bahuśo vada-
tyavanata-mukham tūṣṇīṁ eva sthitam mṛga-netrayā |
atha kila valal-lilālokam sa eṣa tathekṣitāḥ

katham api yathā drṣṭā manye kṛtaṁ śruti-laṅghanam ||56a|| (Skm 957)

tiryag-vartita-gātra-yaṣṭi-viṣamodvṛtta-stanāspḥālana-
trūtyan-mauktika-mālayā sa-pulaka-svedollasad-gaṇdayā |
dūrād eva vilokayety abhimate tad vaktra-dattekṣaṇam
durvāra-smarayā tayā sahacarī gāḍham samāliṅgitā ||56b|| (Skm 956)

animittamā yad vihasati niṣkāraṇam eva yat sakhīm vadati |
dayitam vilokya tad iyanī śāṁsatī tad adhīnam ātmānam ||56c||

prāduṣyad-ruja-mūla-kānti-lalitām udyamya dor-vallarīm
valgat-pīna-payodhara-sthala-lulan-muktāvalī-sundaram |
aṅgulyā pracalat-karāgra-valaya-svānopahūta-smaram
tanvyāḥ kuñcita-locanām vijayate tat-karṇa-kaṇḍūyanam ||56d||

sraho'vatamīśam raśanām ca kiñcit
priyam samālokyam samāsajantī |
punastarām sā suhṛdo dadāti
pratyāṅgam āvāsam iva smarasya ||57||

vyājṛmbhaṇonnamita-danta-mayūkha-jāla-
vyālambi-mauktika-guṇām ramaṇe mudeva |
ūrdhvām milad-bhuja-latā-valaya-prapañca-
sat-torāṇām hṛdi viśaty aparā vyudāse ||57a|| (Skm 958)

anyodhāpi karoty eva sarvam uddhata-manmathā |
duravasthā punah kāntam abhiyuṅkte svayam yathā ||58||

ullaṅghyāī sakhi-vacah samucitām utsṛjya lajjām alam
hitvā bhītibharaiś nirasya ca nijaiś saubhāgya-garvaiś manāk |
ājñām kevalam eva manmatha-guror ādāya nūnaiś mayā
tvām nihšeśa-vilāsi-varga-gaṇanā-cūḍāmaṇe saṁśritah ||a||

cakṣur mīlati sānandam nitambah prasravaty api |
vepate ca tanus tanvī tasyās tad-darśane yathā ||59||

mīlan manthara-cakṣuśā paripatat kāñcī-graha-vyagrāyā
gāḍānanīga-bhara-sravatrvanayā kampoparuddhāṅgayā |
sarvāṅgam caṭukārako'py abalayā saṅketake kautukā-
dāstām rantum aho nirikṣitum api preyān na sambhāvitah ||59a||

nābhīyuṅkte svayam kantyā mugdhatvād duḥṣthitāpi tam |
tad-avasthām tu kāntāya tat-sakhī kathayed yathā ||60||

nihśvāsesu skhalati kadalī-bījanām tāpa-sampa-

nnetrāmbhobhiś cham iti patitaiḥ sicyate ca stanāntaḥ |
tasyāḥ kiñcit subhaga tad abhūt tānavāṁ tvad-viyoge
yenākasmād valaya-padavīm aṅgulīyāṁ prayāti ||60a||

ananya-śaraṇā svīyā dhanāhāryā parāṅganā |
asyās tu kevalāṁ prema tenaiṣā rāgiṇāṁ matā ||61||
sāmānyā vanitā veṣyā sā dravyam param icchatī |
nirguṇe'pi na vidveṣo na rāgo'syā guṇīny api ||62||
tat-svarūpam idam proktam kaiścid brūmo vayam punaḥ |
varṇayanty anayā yuktyā tāsām apy anurāgitām ||63||
śṛṅgārābhāsa etāsu na śṛṅgāraḥ kadācana |
tad-vyāpāro'thavā tāsām smaraḥ kim bhakṣito bakaiḥ ||64||
tasmāt tāsām api kvāpi rāgaḥ syāt kim nu sarvathā |
dhanārtham kṛtrimair bhāvair grāmyam vyāmohayanti tāḥ ||65||
liṅgī pracchanna-kāmaś ca naraṁmanyāś ca ṣaṇḍakaḥ |
sukha-prāpta-dhano mūrkhaḥ pitṛ-vittena garvitāḥ ||66||
ity ādīn prathamāṁ grāmyān jñātvākṛṣya ca tad-dhanam |
apūrvā iva muñcanti tān etās tāpayanti ca ||67||
kintu tāsām kalākeli-kuśalānāṁ manoramam |
vismāritāpara-strīkām suratām jāyate yathā ||68||

gāḍhāliṅgana-pīḍita-stana-taṭam svidyat-kapola-sthalāṁ
sandāṭādhara-mukta-sītkṛtam atibhrāmyad-bhru-nṛtyat-karam |
cāṭu-prāya-vaco-vicitra-bhaṇitair yātai rutaiś cāñkitam
veṣyānāṁ dhṛti-dhāma puṣpa-dhanusah prāpnoti dhanyo ratam ||68a||

īrṣyā kula-strīṣu na nāyakasya
nihśaṅka-kelir na parāṅganāsu |
veṣyāsu caitad dvitayāṁ prarūḍham
sarvasvam etās tad aho smarasya ||69|| (Skm 556)
kupyat piṇāki-netrāgni-jvālā-bhasmīkṛtaḥ purā |
ujjīvati punaḥ kāmo manye veṣyāvalokitaiḥ ||70|| (Skm 557)
ānandayanti yuktyā tām sevitā ghnanti cānyathā |
durvijñeyāḥ prakṛtyaiva tasmād veṣyā viṣopamāḥ ||71||

svādhīna-patikotkā ca tathā vāsaka-sajjikā |
sandhitā vipralabdhā ca khaṇḍitā cābhīśārikā ||72||
proṣita-preyasī caivāṁ nāyikāḥ pūrva-sūcītāḥ |
tā evātra bhavanty aşṭāv avasthābhiḥ punar yathā ||73||
yasyā rati-guṇākṛṣṭāḥ patīḥ pārśvāṁ na muñcati |
vicitra-vibhramāsaktā svādhīna-patikā yathā ||74||

likhati kucayoḥ patram kaṇṭhe niyojayati srajāṁ
tilakam alike kurvan gaṇḍād udasyati kuntalān |
iti cāṭu-śatair vāraṁ vāraṁ vapuh paritaḥ sprśan

viraha-vidhuro nāsyāḥ pārśvam vimuñcati vallabhaḥ ||74a|| (Skm 661)

utkā bhavati sā yasyāḥ saṅketam nāgataḥ priyah |
tasyānāgamane hetum cintayanty ākulā yathā ||75||

kim ruddhaḥ priyayā kayācid athavā sakhyā tayodvejitaḥ
kim vā kāraṇa-gauravam kim api yan nādyāgato vallabhaḥ |
ity ālocya mṛgīdrśā karatale saṁsthāpya vaktrāmbujam
dīrghe niḥśvasitam ciram ca ruditam kṣiptāś ca puṣpa-srajaḥ ||75a||

bhaved vāsaka-sajjāsau sajjitāṅgaratālayā |
niśityāgamanam bhartur dvāreksaṇa-parā yathā ||76||

dṛṣṭvā darpaṇa-maṇḍale nija-mukham bhūṣam manohariṇīm
dīpārcih-kapiśam ca mohana-ghram trasyāt-kuraṅgī-dṛśā |
evam nau suratam bhaviṣyati cirād adyeti sānandayā
mandam kānta-didṛkṣayātilalitam dvāre dṛg-āropitm ||76a|| (Skm 657)

nirasto manyunā kānto namann api yayā punaḥ |
duḥṣthitā tam vinā sāti-sandhitābhimatā yathā ||77||

yat-pāda-praṇataḥ priyah parusayā vācā sa nirvārito
yat-sakhyā na kṛtam vaco jaḍatayā yan-manyur eko dhṛtaḥ |
pāpasyāsyā phalam tad etad adhunā yac candanendu-dyuti-
prāleyāmbu-samīra-paṅkaja-visair gātram muhur dahyate ||77a|| (Skm 674)

preṣya dūtīm svayam dattvā saṅketam nāgataḥ priyah |
yasyāstena vinā duḥṣthā vipralabdhā tu sā yathā ||78||

yat saṅketa-ghram priyeṇa kathitam sampreṣya dūtīm svayam
tat chūnyam suciram niṣevya sudṛśā paścāc ca bhagnāśayā |
sthānopāsana-sūcanāya vigalat-sāndrāñjanair locanair
bhūmāv akṣaramālikeva likhitā dīrgham ruditāyā śanaiḥ ||78a|| (Skm 670)

kutaścin nāgato yasyā ucite vāsake priyah |
tad-anāgam asantaptā khaṇḍitā sā matā yathā ||79||

sotkaṇṭham ruditam sakampam asakṛd yātam sa-bāṣpam ciram
cakṣur dikṣu niveśitam sa-karuṇam sakhyā samam jalpitam |
nāgacchaty ucite'pi vāsaka-vidhau kānte samudvignayā
tat tat kiṁcid anuṣṭhitam mṛgadṛśā no yatra vācām gatiḥ ||79a|| (Skm 669)

yā nirlajjikṛtā bāḍham madane madanena ca |
abhiyāti priyam sābhisāriketi matā yathā ||80||

no bhītarī tadito drśā jalāmucā tad-darśanākāṅksayā
no garjir gaṇitā bhṛśam śruti-mukham tad-vāci saṁcintya ca |
dhārāpātasamudbhavā na ca matā pīḍā tad-āliṅganam
vāñchantyā dayitābhisāraṇa-vidhau tanvā param tat-param ||80a||

kutaścit kāraṇādyasyāḥ patir deśāntaram gataḥ |
dattvāvadhim bhṛśārtā sā prosita-preyasi yathā ||81||

utkṣipyālaka-mālikām vilulitām āpāṇḍu-gaṇḍa-sthalā-
dviśliyad-valaya-prapāta-bhayataḥ prodyamya kiñcit karau |
dvāra-stambha-niṣaṇṇa-gātra-latikā kenāpi punyātmanā
mārgālokana-datta-dṛṣṭir abalā tat-kālam āliṅgyate ||81a|| (Skm 763)

niḥsvāsa-santāpa-sakhī-vacorti-
cintāśru-pātādi-yutāḥ sakhedāḥ |
vācyā pralabdhāgata-bhartṛkotkā-
tisandhitāḥ khaṇḍitayā sahātra ||82||
vicitra-maṇḍanā hrṣṭā bhavet svādhīna-bhartṛkā |
tathā vāsaka-sajjāpi sā kiṁ tv āgantuka-priyā ||83||
kulajānyāṅganā veṣyā tridhā syād abhisārikā |
yathaivoktās tathaivānyāḥ svādhīna-patikādayaḥ ||84||
kulajā samvṛtā trastā savrīḍā ca drutām vrajet |
nāyakām para-nārī ca samantād anavekṣitā ||85||
sakhī-yuktā madādhikyāt sphāritākṣī na śaṅkitā |
sa-śabdābharaṇā kāmarī veṣyā sarati nāyakam ||86||
trayodaśa-vidhā svīyā dvividhā ca parāṅganā |
ekā veṣyā punaś cāṣṭāv avasthā-bhedato’tra tāḥ ||87||
punaś ca tās tridhā sarvā uttamā madhyamādhamā |
itthām śatatrāyām tāsām aśīti catur-uttarā ||88||
doṣānurūpa-kopā yānūnītā ca prasīdati |
rajyate ca bhṛśam nāthe guṇa-hāryottameti sā ||89||

kānte kiṁ kūpitāsi kaḥ para-jane prāṇeśa kopo bhavet
ko’yaṁ subhru paras tvam eva dayite dāso’smi kas te paraḥ |
ity uktvā praṇataḥ priyah kṣititalād utthāpya sānandayā
neutrāmbhāḥ-kaṇikāṅkite stana-taṭe tanvā samāropitāḥ ||89a||

doṣe svalpe’pi yā kopām dhatte kaṣṭena muñcati |
prayāti karuṇād rāgaṁ madhyamā sā matā yathā ||90||

visphāra-sphuritādharāpi vikasad-gaṇḍa-sthala-praskhala-
dgharmāmbhāḥ-kaṇikāpi bhaṅguratara-bhrū-bheda-bhūṣāpy alam |
pādāntah-praṇate priye prakaṭayaty antah prasādam priyā
keśāramanrūpuṇḍalīṣu valitānunmocayantī śanaiḥ ||90a||

yā kupyati vinā doṣam snihyaty anunayam vinā |
nirhetuka-pravṛttiś ca cala-cittāpi sādhamā ||91||

yatrādhahā-kṛta-kāma-kārmuka-katho bhrāmyad-bhuvor vibhramah
sadyah prodgata-candrakānti-jayinī yasmin kapola-cchavih |
yatram sveda-kaṇāvalupta-mahimā hāro'py uroja-sthale
ko'yaṁ mānini mat-praṇāma-vimukhah pratyagra-māna-grahah ||91a||

jāti-kāla-vayovasthābhāva-kandarpa-nāyakaiḥ |
itarā pay asaṅkhyāḥ syur noktā vistara-bhītitah ||92||
ity ādi sakalam jñātvā svayam cālokya tad-vidām |
kavīnām ca višeṣoktyā jñātavyāḥ sakalā imāḥ ||93||
romāñca-vepathu-stambha-sveda-netrāmbu-vibhramāḥ |
vācyāḥ samyoga-śrīngāre kavinā nāyikāśritāḥ ||94||

sambandhi-mitra-dvija-rāja-tīkṣṇa-
varṇādhikānām pramadā na gamyāḥ |
vyaṅgās tathā pravrajitā vibhinna-
mantrāś ca dharmārtha-manobhava-jñaiḥ ||95||

anena mārgeṇa višeṣa-ramyam
sambhoga-śrīngāram imām vitanvan |
bhavet kavir bhāva-rasānurakto
vidagdha-goṣṭhī-vanitā-manojñaiḥ ||96||

iti śrī-rudra-bhaṭṭa-viracite śrīngāra-tilakābhidhāne kāvya-rasālaṅkāre
sambhoga-śrīngāro nāma prathamaḥ paricchedah |

(2)

dvitīya-paricchedah

vipralambhābhidhāno'yam śrīngārah syāc caturvidhah |
pūrvānurāgo mānākhyāḥ pravāsah karuṇātmakah ||1||
dampatyor darśanād eva samutpannānurāgayoḥ |
jñeyāḥ pūrvānurāgo'yam aprāptau ca daśā yathā ||2||

kim candanair racayase nu mṛṇāla-śayyām
mā mā mamāli kuru komala-tāla-vṛṇtam |
muñcāgrahām vikaca-paṅkaja-yojaneśu
tat-saṅgamah param apākurute smarāgnim ||2a||

yat sārair iva paṅkajasya ghaṭitaṁ yac candra-garbhad iva
protkīrtitam yad anaṅga-sāyaka-śikhābhāseva samvardhitam |
yat samsicya sudhā-rasair iva rater āsthāna-bhūmīkṛtam

tad bhūyo'pi kadā saroruha-dṛśah paśyāmi tasyā mukham ||2b||

mṛṇāla-kadalī-candra-candanāmbu-ruhādikam |
tatrānayoḥ smarātaṅka-sāntaye naiva sevitam ||3||
ālokālāpa-saṁrūḍha-rāgākulita-cetasoḥ |
taylor bhaved asamprāptau daśāvasthaḥ smaro yathā ||4||
abhilāṣo'tha cintā syāt smṛtiś ca guṇa-kīrtanam |
udvego'tha pralāpaḥ syād unmādo vyādhir eva ca ||5||
jaḍatā maraṇam caiva daśamam jāyate dhruvam |
asamprāptau bhavanty etās taylor daśā daśā yathā ||6||
vyavasāyo bhaved yatra bāḍham tat-saṅgamāśayā |
saṅkalpākula-cittatvāt so'bhilāṣaḥ smṛto yathā ||7||

praviśati yathā gehe'kasmād bahiś ca viceṣṭate
vadati ca yathā sakhyā sārdham sahāsam ihotsukā |
dayita-vadanāloke mandam yathā ca calaty asau
mṛga-dṛśi tathaitasyām manye smareṇa kṛtam padam ||7b|| (Skm 959)

katham sa vallabhaḥ prāpyaḥ kim kuryām asya siddhaye |
katham bhaved asau vaśya iti cintā matā yathā ||8||

satyām durlabha esa vallabhatamo rāgo mamāśmin punaḥ
ko'py anyo'sti gurur na cātinipuṇāḥ sakhyo'sya saṁbodhane |
saṁcintyeta mṛgīdṛśā priyatame dṛṣṭe ślathām mekhalaṁ
badhnantyā na gataṁ sthitām na ca galad-vāso na vā saṁvṛtam ||8a||

dveśo yatrānya-kāryeṣu tad-ekāgram ca mānasam |
śvāsair manorathaiś cāpi ceṣṭās tāḥ smaraṇām yathā ||9||

indum nindati padma-kandala-dalais talpām na vā manyate
karpūram kirati prayāti na ratīm prāleya-dhārā-grhe |
śvāsaiḥ kevalam eva khedita-tanur dhyāyaty asau bālikā
yat tat ko'pi yuvā dhruvām smara-suḥṛc-cetasy amuṣāḥ sthitāḥ ||9a||

saundarya-hasitālāpair nāsty anyas tat-samo yuvā |
iti vāṇī bhaved yatra tad itthām guṇa-kīrtanam ||10||

tad-vaktrām hasitendu-maṇḍalam iti sphāraṁ tad-ālokitarām
sā vāṇī jita-kāma-kārmuka-ravā saundaryam etasya tat |
itthām saṁtatam āli vallabhatama-dhyāna-prasaktātmanaś
cetaś cumbita-kāla-kūṭam iva me kasmād idam muhyati ||10a||

yasmin ramyam aramyām vā na ca harṣāya jāyate |
pradvesaḥ prāṇitavye'pi sa udvegaḥ smṛto yathā ||11||

agny-ākāram kalayasi puraś cakravākīva candram
baddhotkampam śiśira-marutā dahyase padminīva |
prāṇān dhatse katham api balād gacchataḥ śalya-tulyām-
stat kenāsau sutanu jantio mānmathas te vikārah ||11a|| (Skm 972)

bambhramīti mano yasmin ratyautsukyād itas tataḥ |
vācaḥ priyāśritā eva sa pralāpah smṛto yathā ||12||

ittham tena nirīkṣitam na ca mayāpy evam samālokitas
tenoktam subhagena tatra na mayā dattam vaco mandayā |
tat satyam kathayali kim sa subhagah kupyen na mahyam gata
ity uktvā sudṛṣṭā kayāpi valita-grīvam dṛṣṭau sphārite ||12a||

śvāsa-prarodanotkampa-vasudhollekhanair api |
vyāpāro jāyate yatra sa unmādaḥ smṛto yathā ||13||

devīvānimisēkṣaṇā vilikhati kṣonīm śvasity uccakaiḥ
kiṁcid dhyāyati niścalā ca balavad romāñcitā kampate |
rodity aṅga-gatām vilokya suciram vīṇām api vyāprātā
svalpair eva dinair iyam vara-tanuh kenāpi samśikṣitā ||13a||

santāpa-vedanā-prāyo dīrgha-śvāsa-samākulah |
tanūkṛta-tanur vyādhir aştamo'yam smṛto yathā ||14||

tāpah śoṣita-candanodaka-rasah śvāsā vikīrṇotpalāḥ
karpūrābhībhava-pracaṇḍa-patimā gaṇḍa-sthale pāṇḍimā |
mlāyad-bāla-mṛṇāla-nāla-lalitā prāptā tanus tānavam
tanv-aṅgyāḥ kathitah smareṇa gurunā ko'py esa kaṣṭa-kramah ||14a||

akāṇde yatra humkāro dṛṣṭih stabdhā gatā smṛtiḥ |
śvāsāḥ samadhikāḥ kārṣyam jaḍateyam matā yathā ||15||

dṛṣṭir niścalatārakādhara-dalaṁ śvāsaiḥ kṛtam dhūṣaram
prāptam vāsara-candra-bimba-padavīm vaktram vinaṣṭā smṛtiḥ |
humkārah param eka eva vacana-sthāne sthitah sāmpratanam
manyē'syāḥ kusumāyudhaḥ sa-śibirah pratyāṅgam āvāsitah ||15a||

upāyair vividhair nāryā yadi na syāt samāgamaḥ |
kandarpa-śara-bhinnāyā maraṇām jāyate tataḥ ||16||
puṁso'pi hi bhavanty etā daśāvasthā manobhavāt |
maraṇām kim tv asaundaryāt tayoḥ kaiścin na badhyate ||17||
anye tad api badhnanti pratyujjivana-kāṅkṣayā |
vṛttānuvāde tac-chastam utpādye prāyaśo nahi ||18||
ekasmiṁ tu mṛte'py anyo yadi jīvet kathamcana |
kā sneha-gaṇānā tatra mriyate cen na saṅgamaḥ ||19||

pūrvam nārī bhaved raktā pumān paścāt tad īngitaiḥ |
tataḥ saṁbhoga-lileti svabhāva-subhagā sthitih ||20||
anyathāpi na doṣaḥ syād yadi prema samām dvayoh |
raktāparaktā vṛttiś cec chṝṇgārābhāsa eva saḥ ||21||
ayaṁ ca prāyaśas taj-jñair ittham hāsyeṣu badhyate |
nirdravyeṇa mayā sārdham veṣye mānaya yauvanam ||22||
anurakto bhaved yasyām nāyakas tat-sakhī-janam |
sāmnā mānena dānena bāḍham āvarjayaty asau ||23||
tasyāgre tat-kathām kurvan svābhiprāyam prakāsayet |
tad-abhāve prayuñjīta kāścit pravrajitādikāḥ ||24||
tad-dvāreṇa samākhyāta-svabhāvo jñāta-tan-manāḥ |
upacāraih parair lekhaiḥ sādhayeet tām atandritah ||25||
tato dṛṣṭvā vivikte tām indrajāla-kalādibhiḥ |
prayogair lalitaiḥ svairam vismayam paramam nayet ||26||

dhātri-sakhī-veśmani rātri-cāre
mahotsave tīvratame bhaye ca |
nimantreṇa vyādhi-miṣeṇa śūnye
gehe taylor nūtana-saṅgamaḥ syāt ||27||

yadā rāgo guruḥ sā ca labhyate naiva yācitā |
kṣīṇopāyas tadā kanyām nāyakah sādhayed iti ||28||
para-strī-gamanopāyah kavibhir nopadiṣyate |
sundaram kintu kāvyāṅgam etat tena nidarṣyate ||29||
vāmatā durlabhatvam ca strīṇām yā ca nivāraṇā |
tad eva pañca-bāṇasya manye paramam āyudham ||30||
bahu-mānād bhayād vāpi nṛṇām anyatra yoṣiti |
pracchanna-kāmitam ramyam satām api bhaved yathā ||31||

jīrṇam tārṇa-kuṭirakam nivasanam talpīkṛtam sthaṇḍile
nīrandhram timiram kiranti salilam garjanta ete ghanāḥ |
gacchāmīti vadaty asāv api muhuḥ śaṅkākulā kevalam
cetaś citram aho tathāpi ramate samketake kāminām ||31a||

sa māno nāyikā yasminn īrṣyayā nāyakam prati |
dhatte vikāram anya-strī-saṅga-doṣa-vaśād yathā ||32||

kimcid bāṣpa-jalāvalepa-lalite netre samākuñcite
rāgo visphuraṇānubandha-rucirah saṁdarśito gaṇdayoh |
kampaś cādhara-pallave viracitaḥ kāmam kurangīdṛṣā
no jāne kim ayaṁ priye prakaṭitaḥ kopo'bhilāṣo'thavā ||32a||

sa prāyaśo bhaved tredhā kāminīnām priyam prati |
avekṣya doṣam etasya garīyān madhyamo laghuḥ ||33||
partināryām gate kānte svayam dṛṣṭe nakhāṅkite |

tad-vāso-darśane gotra-skhalite ca gurur yathā ||34||

bimboṣṭhaḥ sphurati prayāti paṭutām gaṇḍa-sthale śoṇimā
yātas tiryag amū dṛśau ca balavad bhrū-yugmaam udbhrāmyati |
itthām caṇḍi tathā tavaiṣa rucirah kopa-kramo jṛmbhate
jāto'yaṁ praṇatīr apāsyā sutarām etad-didṛkṣur yathā ||34a||

dṛṣṭe priyatame rāgād anyayā saha jalpati |
sakhyākhyāte'thavā doṣe māno'yaṁ madhyamo yathā ||35||

vāco vāgmini kim tavādyā paruṣāḥ subhru bhruvor vibhramai-
rviśrāntām kuta eva lola-nayane kiṁ lohite locane |
svedah kiṁ nu ghanastani stana-taṭe muktā-phalānām tulām
dhatte muñca ruṣām mamātra dayite leśo'pi nāsty āgasah ||35a|| (Skm 887)

savilāsam sphurac-cakṣuh vīkṣamāṇe parām priye |
kimcid aya-manaskena jāyate sa laghur yathā ||36||

mām eva tāḍaya nitambini yady akasmāt
kopo bhavet tava mukham tu nijam kim etat |
ānīyate śaśadharānukṛtiṁ kapola-
pāliplutena ghana-kajjala-netra-vārā ||36a||

deśa-kāla-balāt kopaḥ prāyaśah sarva-yoṣitām |
jāyate sukha-sādhyo'yaṁ krcchra-sādhyaś ca kāmibhiḥ ||37||

prasādana-vidhiṁ tyaktvā vākyair anyārtha-sūcakaiḥ |
yasmin prasādyate yoṣid upekṣā sā matā yathā ||47||

etat kiṁ nanu karṇa-bhūṣaṇa-mayam hāraḥ sukāñcī navā-
baddhā kācid iyaṁ tvayādyā tilakah ślāghyah priye kalpitah |
pratyāṅgam sprśateti tat-kṣaṇa-bhavad-romāñca-mālāñcitā-
tanvī mānam upekṣayaiva śanakair dhūrtena saṁmocitā ||47a||

kevalam dainyam ālambya pāda-pātānnatir matā |
abhiṣṭā sā bhṛṣām strīñām lalitā ca bhaved yathā ||48||

akasmāj jāyate yatra bhaya-harṣādi-bhāvanā |
so'yaṁ prasaṅga-vidhvāṁsaḥ kopa-bhrāṁśātmako yathā ||49||

katham mamorasi kṛta-pakṣa-niḥsvanah
śilīmukho'patad iti jalpati priye |
nivṛtya kiṁ kiṁ idam iti bruvāṇayā
sa-sādhvasam kūpitam aloki kāntayā ||49a||

yathottaram valiyam̄sa ity upayāḥ prasādane |
 ādyās trayo ghanam̄ kāryā vidagdhaiḥ paścimāḥ kvacit ||50||
 nātikhedayitavyo'yaṁ priyah pramadayā kvacit |
 mānaś ca viralah kāryah praṇāmotsava-siddhaye ||51||
 ity upayān prayuñjīta nāyikāpi priyam̄ prati |
 kulajā nersyate kim tu tatrānyat-kāraṇam̄ bhavet ||52||
 sneham̄ vinā bhayaṁ na syān nersyā ca praṇayaṁ vinā |
 tasmān māna-prakāro'yaṁ dvayoh prema-prakāśakah ||53||
 priya-subhaga-dayita-vallabha-nātha-svāmīśa-kānta-candra-mukhāḥ |
 dayita manorama ramaṇi-jīvita ity ādi nāma syāt ||54||
 prītau bhartari sudṛśām aprītau punar amūni śaṭha-dhṛṣṭau |
 nirlajja-durācārau niṣṭhura-duḥśilavānādi ||55||
 garvād vyasana-tyāgād vipriya-karaṇāc ca niṣṭhurālāpāt |
 lobhād atipravāsāt strīṇām dveṣyāḥ priyo bhavati ||56||
 para-deśām vrajed yasmin kutaścit kāraṇāt priyah |
 sa pravāsa iti khyātaḥ kaṣṭāvastho dvayor api ||57||

dṛṣṭam̄ ketaka-dhūli-dhūsaram idam vyoma kramād vīkṣitāḥ
 kaccāntāś ca śilindhra-kandala-bhṛtaḥ sodhāḥ kadambānilāḥ |
 sakhyāḥ samvṛṇutāśru muñcata bhayaṁ kasmān mudevākulā
 etān apy adhunāsmi vajraghaṭitā nūnam̄ sahiṣye dhanān ||57a|| (Skm 749)

kāmam̄ karṇa-kaṭuh kuto'timadhuraḥ kekā-ravaḥ kekinām
 meghāś cāmrta-dhāriṇo'pi vihitāḥ prāyo viṣa-syandināḥ |
 unmīlan-nava-kandalāvalir asau sahyāpy asahyāyate
 tat kiṁ yad viparītam atra na kṛtam̄ tasyā viyogena me ||57b||

kārṣya-jāgara-mālinya-cintādyam̄ yatra jāyate |
 avasthā vividhāḥ strīṇām mṛtyuś ced avadheḥ ||58||

adyaiva yat pratipad-udgata-candra-lekhā-
 sakhyam̄ tvayā vapur idam̄ gamitam̄ varākyāḥ |
 kṛṣṇe gate kusuma-sāyaka tat prabhāte
 bāṇāvalim̄ kathaya kutra vimokṣyasi tvam ||58a||

nihśvāsaiḥ saha sāmprataṁ sakhi gatā vṛddhim̄ dhruvam̄ rātrayāḥ
 sārdham̄ locana-vāriṇā vigalitam̄ yat prāktanam̄ me sukham |
 prāṇāśā tanutām upaiti ca muhur nūnam̄ tanu-spardhayā
 kandarpaḥ param eka eva vijayī yāte'pi kānte sthitāḥ ||58b||

nīrāgo'dhara-pallavo'timalinā veṇī dṛśau nāñjite
 mlāyad-bāla-mṛṇālikā-dhavalatām̄ ālambate'ṅga-cchaviḥ |
 ittham̄ subhru visamsthulāpi viraha-vyāpād vimardād iyam̄
 sakhyeva sthira-śobhayā dṛḍhataram̄ pratyāṅgam āliṅgitā ||58c||

kim tatra nāsti rajaṇī kim vā candro na suṣṭhu-ruciḥ |
yena sakhi vallabhām api na smarati sa mām videṣa-ruciḥ ||58d||

prasara śiśirāmodaiḥ kaundaiḥ samīra samīraya
prakaṭaya śaśinī āśāḥ kāmaṇī manoja samullasa |
avadhi-divasah pūrṇah sakhyo vimuñcata tat-kathām
hṛdayam adhunā kiñcit kartum mamānyad ihecchati ||58e|| (Skm 750)

ity ādi-virahāvasthāḥ pūṁso’pi hi bhavanti tāḥ |
kandarpa-śara-pātādyā mā bhūvan vairiṇām api ||59||
yattraikasmin vipanne’nyo mṛtakalpo’pi tad-gatam |
nāyakah pralapet premnā karuṇo’asau smṛto yathā ||60||

dagdhā snigdha-vadhū-vilāsa-kadalī vīṇā samunmūlitā
pītā pañcama-kākalī-kavalitā sīta-dyūteḥ kaumudī |
pluṣṭāḥ spaṣṭmaneka-ratna-nivahā nālām rateḥ kevalam
kandarpaiḥ haratā hareṇa bhuvanaiḥ niḥsāram etat kṛtam ||60a|| (Skm 977)

vaktraiḥ candramasā dṛśau mṛga-gaṇaiḥ keśāḥ kalāpi-vrajair
mātaṅgaiḥ stana-maṇḍalam bhuja-yugollāso mṛṇālaiḥ api |
saugandhyām malayānilena balinā tanvī vibhajyeti sā
sarvair niṣkaruṇaiḥ hṛtā dhruvam aho daivena kiṁcīn na me ||60b||

iyatīm subhagāvasthām gato’si yasyāḥ kṛte smarātaṅkāt |
mūrcchām harāmi sā tava gata-puṇyā nayana-salilena ||60c||

pāśo vipāśita upāhita eṣa sāndraḥ
karpūra-reṇur upagūḍham uro natāṅgi |
pāpena yena gamiteti daśāmamuśmin
mūrchā-virāma-lalitaiḥ mayi dhehi cakṣuh. ||60d||

glāno muktāśrur udvignaḥ srastāṅgo mukta-cetanaḥ
sa-cinto dainya-bhāg asminn evam prāyo jano bhavet ||61||
keśāmcit karuṇa-bhrāntih kāruṇyād atra jāyate |
etasya mithunāvasthām vismṛtya rati-mūlajām ||62||
strī-pūṁsayor bhaved eṣa sāpekṣaḥ samgame punaḥ |
śṛṅgāra-vacana-prāyah karuṇaḥ syāt sa cānyathā ||63||
tasmāc chṛṅgāra evāyām karuṇānumoditah |
saundaryām sutarām dhatte nibaddho viralaṁ budhaiḥ ||64||
kārur dāsī naṭī dhātrī prātiveṣyā ca śilpinī |
bālā pravrajitā ceti strīnām jñeyāḥ sakhijanaḥ ||65||
kalā-kauśalam utsāho bhaktiś cittajñatā smṛtiḥ |
mādhuryām narma-vijñānam vāgmitā ceti tad-guṇāḥ ||66||
vinodo maṇḍanam śikṣopālambho’tha prasādanam |

saṅgamo virahāśvāsaḥ sakhi-karmeti tad yathā ||67||

mayā ko'yaṁ mugdhe kathaya likhitah satvara-sakhi-
vacah śrutvety uccair vinihita-drṣā citra-phalake |
na vaktum tanvaṅgyā śakitam atha coddāma-vidalat-
kadambākareṇa priya iti samākhyāyi vapuṣā ||67a||

pratyāṅgam prati karma narma-parayā kṛtvādhirūḍham smarā-
dautsukyam pravilokya mohana-vidhau cāturyam ālokya ca |
sadyo yāvaka-maṇḍanam na racitam pāde kuraṅgī-drṣā
smerāntā viśada-cchade ca śayane drṣṭih samāropitā ||67b|| (Skm 1092)

nīrandhram parirabhyate priyatamo bhūyastarāṁ cumbyate
tad bāḍham kriyate yad asya rucitam cāṭuccakais tanyate |
sakhyā mugdha-vadhūr iyam rati-vidhau yatnena samśikṣitā
nribhrāntam gurunā punaḥ śata-guṇam puṣpeṣuṇā kāritā ||67c||

subhaga bhagavatā hrdaye tasyā jvalat-smara-pāvake'py
abhiniveśatā premādhikyam cirāt prakaṭikṛtam |
tava tu hrdaye śīte'py evam sadaiva sukhāptaye
mama sahacarī sā niḥsnehā manāg api na sthitā ||67d||

ko'yaṁ vimuñca kuru nātha vaco madīyam
āśvāsayā smara-kṛśānu-kṛśāṁ kṛśāṅgīm |
ekākinī kathina-tāraka-rāja-kāntyā
pañcatvam āśu nanu yāsyati sā varākī ||67e||

amum dadhe'mśukam aham atra pādape
yuvām alaiṁ nibhṛtam ihaiva tiṣṭhatām |
rahaḥ-sthaylor idam abhidhāya kāminoḥ
svayam yayau nipiṇa-sakhi latāntaram ||67f||

sphurati yad idam uccair locanam tanvi vāmaṁ
stana-taṭam api dhatte cāru-romāñca-mālām |
kalayati ca yad-antah-kampatāmūru-kāṇḍam
nanu vadati tad adya preyasā saṅgamam te ||67g||

ity ādi vividham sakhyo vyāpāram kurvate sadā |
yoṣitāṁ mantra-sarvasva-nidhāna-kalaśopamāḥ ||68||
ittham viracanīyo'yaṁ śṛṅgāraḥ kavibhiḥ sadā |
anena rahitam kāvyam prāyo nīrasam ucyate ||69||
ittham vicārya pracura-prayogā-
nyo'muṁ nibadhnāti rasam rasajñah |
tat-kāvyam āropya padam vidagdha-
vaktreṣu viśvarū paribambhramīti ||70||

iti śrī-rudra-bhaṭṭa-viracite śṛṅgāra-tilakābhidhāne kāvya-rasālaṅkāre
vipralambho nāma dvitīyah paricchedah |

trtīya paricchedah

vikṛtāṅga-vacah-kṛtya-veṣebhyo jāyate rasah |
hāsyo'yam hāsa-mūlatvāt pātra-traya-gato yathā ||1||
kiñcid-vikasitair gaṇḍaiḥ kiñcid visphāritekṣaṇaiḥ |
kiñcid-lakṣya-dvijaiḥ so'yam uttamānām bhaved yathā ||2||

pāṇau kaṅkaṇam utphanaḥ phaṇipatir netram jvalat-pāvakam
kaṇṭhah kuṇṭhita-kāla-kūṭa-kuṭilo vastraṁ gajendrājinam |
gaurī-locana-lobhanāya subhago veṣo varasyeti me
gaṇḍollāsa-vibhāvitah paśupater hāsodgamaḥ pātu vah ||2a|| (Skm 36)

madhyamānām bhavaty eṣa vivṛtānana-paṅkajah |
ničānām nipatad-bāṣpah śrūyamāṇa-dhvanir yathā ||3||

mugdhe tvam subhage na vetti madana-vyāpāram adyāpi tam
nūnaṁ te jalajaśināyam alinā dṛsto na bhartādharaḥ |
sakhyavām hasitām vadhuṁ prati tathā sānandam āvirbhavad-
vaktrāntargata-sīdhu-vāsa-rasikair bhṛngair yathā dhāvitam ||3a||

tyaktvā guñja-phalāni mauktikamayī bhūṣā staneś āhitā
strīnām kaṣṭam idam kṛtam sarasijam karne na barhi-cchadam |
itthām nātha tavāridhāmni śavarair ālokya citra-sthitim
bāspārdrīkṛta-locanaiḥ sphuṭa-ravām dāraiḥ samām hasyate ||3b||

asmin sakhī-karāghāta-netrollāsāṅga-vartanam |
nāsākapola-vispando mukha-rāgaś ca jāyate ||4||
śokātmā karuṇo jñeyah priya-bhṛtya-dhana-kṣayāt |
tatretthām nāyako daiva-hataḥ syād duḥkha-bhājanam ||5||

bhartā saṅgara eva mr̄tyu-vasatim prāptaḥ samām bandhubhir
yūnām kāmam iyiṁ dunoti ca mano vaidhavya-bhāvād vadhuḥ |
bālo dustyaja eka eva ca śiśuḥ kaṣṭam kṛtam vedhasā
jīvāmīti mahīpate pralapati tvad-vairi-sīmantinī ||5a||

bhūpāto daiva-nindā ca rodanām dīna-niḥsvanah |
śarīra-tāḍanām moho vaivarṇyām cātra jāyate ||6||
krodhātmako bhaved raudraḥ pratiśatrūn amarsataḥ |
rakṣaḥ-prāyo bhaved atra nāyako'tyugra-vigrahah ||7||

yah prāṇāpahatiḥ kṛtā mama pituḥ ksudrair yudhi ksatriyai
rāmo’haṁ ramaṇīr vihāya balavan niḥsesam eṣāṁ haṭhāt |
bhāsvat-praudha-kuṭhāra-koṭi-ghaṭanā-kāṇḍa-truṭat-kandharā
sroto’ntaḥ-sruta-visra-śoṇita-bharaiḥ kuryām krudhāṁ nirvṛtim ||7a||

mukharāgāyudhotkṣepa-sveda-kampādhara-grahāḥ |
śakti-śāṁsā karāghāto bhrukuṭī cātra jāyate ||8||
utsāhātmā bhaved vīro dayā-dānāji-pūrvakah |
trividho nāyakas tatra jāyate sattva-samyutah ||9||
gāṁbhīryaudārya-saundarya-śaurya-dhairyādi-bhūṣitah |
āvarjita-jano janya-nirvyūḍha-praudha-vikramah ||10||

ayi vihaṅga varāka kapotakam
vimṛja dhehi dhṛtim mama medasā |
śibir ahaṁ bhavatā vidito na kiṁ
sakala-sattva-samuddharaṇa-kṣamah ||10a||

sukhito’si hare nūnam
bhuvana-traya-māṭra-labdhi-toṣeṇa |
balir arhitado’smi yato
na yācitaḥ kiṁcid apy adhikam ||10b||

yatrairāvaṇa-danta-tīvra-musalair eraṇḍa-kāṇḍāyitam
vajreṇāpi vikīrṇa-vahnitatinā mārṇālanālāyitam |
mad-vaksasy avalambya kiṁcid adhunā tad vismr̄tam vajrinā
yuddham yady avalambate sa tu punaḥ sajjo’smy ahaṁ rāvaṇah ||10c||

dhṛti-garvauddhatya-mati-smṛti-romāñcā bhavanti cāmuṣmin |
vividhā vākyā-kṣepāḥ sotsāhāmarṣa-vegāś ca ||11||
bhayānako bhaya-sthāyibhāvo’sau jāyate rasah |
śabdāder vikṛtād vodham bāla-strī-nīca-nāyakah ||12||

śrutvā tūrya-ninādaṁ dvāre bhaya-cakita-lalita-bāhu-lataḥ |
dhanyasya lagati kaṇṭhe mugdha-siśur dhūli-dhūsaritaḥ ||12a||

praṇaya-kalaha-saṅgān manyubhājā nirastaḥ
prakaṭita-caṭu-koṭilī pāda-padmānato’pi |
navā-jaladhara-garjer bhītayāsau kayācit
truṭita-tarala-hāraṁ sasvaje prāṇanāthaḥ ||12b||

kampoparuddha-sarvāṅgair
galat-svedoda-bindubhiḥ |
tvad-ārabdhair mahī-nātha
vairibhir vanitāyitam ||12c||

vaivarnyam aśru samṛāśo hasta-pādādi-kampanam |
svedāsyā-śoṣa-dik-prekṣā-saṁbhramāś ca prakīrtitāḥ ||13||
jugupsā-prakṛtir jñeyo bībhatso-hṛdyā-darśanāt |
śravaṇāt kīrtanād vāpi pūty ādi-viṣayād yathā ||14||

luṭhat-kṛmi-kalevaraṁ sravad-asṛg-vasāvāsitam
viśīrṇa-śava-saṁtati-prasarad-ugra-gandhānvitam |
bhramat-pracura-patrikaṁ trika-vivarti-nṛtya-kriyā-
pravīṇa-guṇa-kauṇḍapam paribabhau paretajiram ||14a||

nāśapracchādanam vaktra-kūṇanam gātra-saṁvṛtiḥ |
niṣṭhīvanādi cātra syād udvegād uttameśv api ||15||
vismayātmādbhuto jñeyo raso rasa-vicakṣaṇaiḥ |
māyendrajāla-divya-strī-vipinādy-udbhavo yathā ||16||

satyam hṛtā tvayā hamṣa vanitānām iyam gatiḥ |
bhramanty etās tathāpy etad indrajālam tad adbhumtam ||16a||

gadgadaḥ sādhuvādaś ca svedaḥ pulaka-vepathū |
drṣṭer niśalatāratvam vikāsaś cātra jāyate ||17||
samyag jñānodbhavaḥ śāntaḥ samatvāt sarva-jantuṣu |
gateccho nāyakas tatra tamorāga-parikṣayāt ||18||

dhanam aharahar dattam svīyam yathārthitam arthine
kṛtam arikularūpam nārī-śesam sva-khadga-vijṛmbhitaiḥ |
praṇayini Jane rāgodrikte ratir vihitā ciram
kim aparam atah kartavyam nas tanāv api nādarah ||18a||

nirālambam mano hy atra bāḍham ātmani tiṣṭhati |
sukhe necchā tathā duḥkhe'py udvego nātra jāyate ||19||
aṣṭāv amī rasāḥ pūrvam ye proktās tatra niścitam |
pratyānikau rasau dvau dvau tat-samparkam vivarjayet ||20||
śringāra-bībhatsa-rasau tathā vīra-bhayānakau |
raudrādbhutau tathā hāsyā-karuṇau vairiṇau mithah ||21||
hāsyo bhavati śringārāt karuṇo raudra-karmataḥ |
adbhutaś ca tathā vīrād bībhatsāc ca bhayānakah ||22||
yau janya-janakāv etau rasāv uktau manīṣibhiḥ |
yuktyā kṛto'pi saṁbhedas taylor bāḍham na duṣyati ||23||
kecid rasa-vibhāgeṣu bhāvāḥ pūrvam pradarśitāḥ |
svātantryeṇeha kīrtyante ramyās te kṛtinām matāḥ ||24||
ratyādaya ime bhāvā rasābhiprāya-sūcakāḥ |
pañcāśat-sthāyi-saṁcāri-sāttvikās tān nibodhata ||25||
śringārādi-raseṣv eva bhāvā ratyādayaḥ smṛtāḥ |
pratyekam sthairyato'nye nca taryastrimśac-carāḥ smṛtāḥ ||26||
prāyo'navasthite citte bhāvāḥ saṁkīrṇa-saṁbhavāḥ |

bāhulyena nigadyante tathāpy ete yathā sthitāḥ ||27||
śaṅkāśūyā bhayam glānir vyādhiś cintā smṛtir dhṛtiḥ |
autsukyam vismayo harṣo vrīḍonmādo madas tathā ||28||
viṣādo jaṭatā nindrāvahittham cāpalam smṛtiḥ |
iti bhāvāḥ prayoktavyāḥ śrīṅgāre vyabhicāriṇāḥ ||29||
śramaś capalatā nindrā svapno glānis tathaiva ca |
śaṅkāśūyāvahittham ca hāsyे bhāvā bhavanty amī ||30||
dainyam cintā tathā glānir nirvedo jaṭatā- smṛtiḥ |
vyādhiś ca karuṇe jñeyā bhāvā bhāva-viśāradaiḥ ||31||
harṣo’sūyā tathā garva utsāho mada eva ca |
cāpalyam ugratā vego raudre bhāvāḥ prakīrtitāḥ ||32||
amarṣaḥ pratibodhaś ca vitarko’tha matir dhṛtiḥ |
kroḍho’sūyāśru sammoha āvego romaharṣaṇam ||33||
garvo madas tathogratvam bhāvā vīre bhavanty amī |
saṁtrāso maranam caiva vacanīyam bhayānake ||34||
apasmāro viṣādaś ca bhayam vego matir madaḥ |
unmādaś ceti vijñeyā bhāvā bibhatsa-saṁbhavāḥ ||35||
āvego jaṭatā moho vismayo harṣaṇam matiḥ |
iti bhāvān nibadhnanti rase’sminn adbhute budhāḥ ||36||
evam saṁcāriṇo bhāvā jñeyāḥ pratirasam sthitāḥ |
sāttvikāś tu bhavanty ete sarve sarva-rasāśrayāḥ ||37||

yā nṛtya-gīta-pramadopabhoga-
veṣāṅga-saṅkīrtana-cāru-bandhā |
mādhurya-yuktālpa-samāsa-ramyā
vāṇī smṛtāsāv iha kaiśikīti ||38||

śrīṅgāra-hāsyā-karuṇā-rasānām parivṛddhaye |
eṣā vṛttiḥ paryoktavyā prayatnena budhair yathā ||39||

saundaryam śāśa-lāñchanasya kavibhir mithyaiva tad varnyate
saubhāgyam kva nu pañkajasya rajañī-saṁbhoga-bhagna-tviṣaḥ |
ity ālocya cirāya cāru ruci-mantrasyat-kuraṅgī-dṛśo
vīkṣete nava-yauvanonnamata-mukhau manye stanāvānanam ||39a||

hasteṣuh kusumāyudhasya lalitam rāga-śriyo locanam
saubhāgyaika-grhaṇam vilāsa-nikaṣo vaidagdhyā-siddhi-dhvajah |
sākṣidam mada-bāndhavasya nibhṛtam kasyāpi līlā-nidheḥ
kakṣāntar-nakha-maṇḍanam sakhi navam pracchādyatām vāsasā ||39b||

samullasat-kāñcana-kuṇḍalojjvala-
prabhāpi tāpāya babhūva yeṣv alam |
vilāsinī-ramya-mukhāmbujanmasu
prajajvalus teṣv akṛṣāḥ kṛṣānavah ||39c||

yā citra-yuddha-bhrama-śastra-pāta-
māyendrajāla-pluti-lāṅghitādhyā |
ojasvi-gurv-akṣara-bandha-gāḍhā
jñeyā budhaiḥ sārabhaṭīti vṛttiḥ ||40||

raudre bhayānake caiva bībhātse ca vicakṣaṇaiḥ |
kāvya-śobhākārī vṛttir iyam itthāṁ prayuṣyate ||41||

śastroddārita-kumbhi-kumbha-vigalad-raktākta-muktā-phalam
sphāra-sphūrji-tākānti-kalpita-bṛhac-cañcac-catuṣkāyitam |
krodhoddhāvita-dhīra-dhoraṇa-lasaat-khadgāgram ugrāgraham
yuddhaṁ siddha-vadhū-ghrīta-subhaṭāṁ jātaṁ tadā durdharam ||41a||

nāyam garji-ravo gabhīra-paruṣam tūryam tadiyam tv idam
naite bhīma-bhujaṅga-bhoga-rucayo meghā ime tad-rajāḥ |
itthāṁ nātha navāmbu-vāha-samaye tvat-sainya-śaṅkākulā
mlāyad-vaktra-ruco virodhi-vanitāstrasyanti naṣyanti ca ||41b||

pibann aşık svadan māṁsam ākarṣann antra-mālikāṁ |
kabandha-saṅkule kroṣṭā bhramaty eṣa mahā-raṇe ||41c||

harṣa-pradhānādhika-sattva-vṛttis
tyāgottarodāra-vaco-manojñā |
āścarya-saṁpat-subhagā ca yā syāt
sā sātvatī nāma matātra vṛttiḥ ||42||

nātigūḍhārtha-saṁpattiḥ śravya-śabda-manoramā |
vīre raudre’dbhute sānte vṛttir eṣā matā yathā ||43||

lakṣmyās tvam janako nidhiś ca payasām niḥśeṣa-ratnākaro
maryādā-niratas tvam eva jaladhe brūte’tra ko’nyādṛśam |
kim tv ekasya grhaṁ gatasya baḍavā-vahneḥ sadā trṣṇayā
klāntasyodara-pūraṇe’pi na saho yat tan manān madhyamam ||43a||

sphāritotkaṭa-kaṭhara-tārakākīrṇa-vahni-kaṇa-saṁtatiḥ krudhā |
durnimitta-taḍid-ākṛtir babhau drṣṭir iṣṭa-samarāṁśu-mālinah ||43b||

atyadbhutāṁ narādhipa tava kīrtir dhavalayanty api jaganti |
raktān karoti suhṛdo malinayati ca vairi-vadanāni ||43c||

nivṛtta-viṣayāsaṅga-madhuṇā sucirāya me |
ātmāna eva samādhanām manah kevalam icchatī ||43d||

pradhāna-puruṣa-prāyā sad-vakrokti-nirantarā |
bhāratīyam bhaved vṛttir vīrahāsyādbhutāśrayā ||44||

janma-deha-vadha-bandhanādikam
tulyam etad itaraiḥ samam satām |
yat tathāpi vipulācalāḥ śriyah
sāhasaika-paratātra kāraṇam ||44a||

yaśodākṛta-rakṣasya śāsitur bhuvana-druhām |
bālye nibhṛta-gambhīro harer hāsaḥ punātu vah ||44b||

nirbhayo'py eṣa bhūpālas tad dadāti dviṣām yudhi |
asat teṣu yaśaḥ śubhram ādatte cedam adbhitam ||44c||

ity ādi ramyāḥ pravilokya vṛttīr
dṛṣṭvā nibandhāṁś ca mahā-kavīnām |
ālokya vaicitryam idam vidadhīt
kāvyām kaviḥ sajjana-citta-cauram ||45||

virasām pratyanīkam ca duḥsandhāna-rasām tathā |
nīrasām pātra-duṣṭām ca kāvyām sadbhīr na śasyate ||46||
vihāya jananī-mṛtyu-śokām mugdhe mayā saha |
yauvanām mānaya spaṣṭam ityādi virasām matam ||47||
prabandhe nīyate yatra rasa eko nirantaram |
mahatīm vṛddhim icchanti nīrasām tac ca kecana ||48||
nakha-kṣatocchalat-pūti-pluta-gaṇḍa-sthalām ratau |
pibāmi vadānam tasyāḥ pratyanīkam tad ucyate ||49||
tām evānucitām gaccha jvalitā tvat-kṛte tu yā |
kim te kṛtyām mayā dhūrta duḥsandhāna-rasām tv idam ||50||
durjano dayitah kāmarā mano mlānām manobhavah |
kṛṣo viyoga-taptāyās tasyā ity ādi nīrasam ||51||
mugdhā vyājām vinā veṣyā kanyeyām nipiṇā ratau |
kula-strī sarvadā dhṛṣṭā pātra-duṣṭām tv idam matam ||52||
anyeṣ api raseṣv ete doṣā varjyā maniṣibhiḥ |
yat samparkān na yāty eva kāvyām rasa-paramparām ||53||
iti mayā kathitenā pathāmunā
rasa-višeṣam aśeṣam upeyuṣā |
lalita-pādapadāsadalaṅkṛtiḥ
kṛta-dhiyām iha vāgvanitāyate ||54||
śṛṅgāra-tilako nāma grantho'yaṁ grathito mayā |
vyutpattaye niṣevantu kavayah kāminaś ca ye ||55||
kānyā kāvya-kathā kīdṛg vaidagdhī ko rasāgamaḥ |
kim goṣṭhī-maṇḍanām hanta śṛṅgāra-tilakām vinā ||56||
tripura-vadhād eva gatām ullāsam umām samasta-deva-natām |
śṛṅgāra-tilaka-vidhinā punar api rudraḥ prasādayati ||57||

iti śrī-rudra-bhaṭṭa-viracite śṛṅgāra-tilakābhidhāne kāvya-rasālaṅkāre

hāsyādi-rasa-nirūpaṇam nāma tr̄tiyah̄ paricchedah̄ |